

Miesto a význam teórie práva

„Nikto by asi nepopieral, že sa zákonodarca má starať predovšetkým o výchovu mládeže. Kde sa to v štátoch nerobí, škodí to ústavám, lebo ľudia musia byť vychovávaní so zreteľom na práve platnú ústavu.“

(Aristoteles, Politika)

Každý autor, ktorý chce napísať učebnicu o práve pre študentov alebo pre laikov, sa musí vysporiadať s problémami, ktoré špecialisti v iných vedných odboroch nepoznajú. Napriek tomu, že sa dlhodobo hovorí o obrovskom vplyve právnikov na spoločnosť, v spoločnosti sa objavuje pomerne **malý záujem** o vedomosti z oblasti práva. V porovnaní s minulosťou sa situácia síce zlepšila, ale napriek tomu, keď si právny teoretik uvedomí, aký obrovský záujem existuje v širokých masách obyvateľstva o literatúru, umenie, históriu, náboženstvo alebo ekonómiu, musí so závisťou konštatovať, že laikov, ktorých by fascinovalo právo, je oveľa menej.¹

Najlepší dôkaz tohto faktu by nastal, keby sa právnik pokúsil darovať nejaký zákonník alebo právnickú encyklopédiu priateľovi alebo priateľke k narodeninám. Darca by pravdepodobne nemal úspech, na rozdiel od darovania knihy z oblasti umenia, literatúry alebo histórie. Na strane obdarovaného by zase tento dar vyvolal prinajmenšom rozpaky.

Lenže napriek tomu, že záujem laikov o právo nie je tak veľký ako záujem o iné disciplíny, musíme si uvedomiť, že len máloktorý odbor ľudskej činnosti sa jednotlivca dotýka tak intenzívne ako právo. Každý môže bezproblémovo prežiť bez hlbšieho záujmu o poéziu alebo o históriu, **kontakt s právnymi normami** sa však dá obmedziť oveľa ťažšie.

Dalo by sa ale namietať, že právne normy a právna veda nie sú totožné. Rozdiel medzi právnou vedou a právom je však menší než medzi literatúrou a literárnou vedou. Literárna veda určite nebude tak veľmi ovplyvňovať Hviezdoslava a jeho diela, ako právna veda ovplyvňuje sudcov a ich „diela“. O právnej vede platí: „*divinarum atque humanarum rerum notitia*“.²

¹ ENGISCH, K. *Einführung in das juristische Denken*, s. 2 a nasl.

² *Zaobrá sa božskými i ľudskými vecami.* (Ulpianus, D. 1.1.10.2).

1. Medzi filozofiou a dogmatikou v práve

Právna teória sa však musí vysporiadať ešte aj s ďalšou výzvou: Každý, kto sa niekedy zaoberal otázkami teórie alebo filozofie práva, pozná základný problém tejto disciplíny. Pre mnohých právnych dogmatikov, teda predstaviteľov pozitívno-právnych disciplín, nie je teória alebo filozofia práva ozajstným právom, ale iba akýmsi vedľajším príveskom na „skutočných právnych“ disciplínach. Právni dogmatici tiež veľmi často zastávajú názory, že teória a filozofia práva predstavujú iba súbor veľkých a vznešených ideí, ktoré sú pre prax úplne nepoužiteľné.

Aj mnohí študenti práva vnímajú teóriu práva a ďalšie predmety blízkeho zamerania ako tzv. iné spoločenské vedy alebo ich zaraďujú medzi oblasti filozofického skúmania. Viacerí z nich berú teóriu práva ako nutné zlo, ktoré si musia vytrpieť v nižších ročníkoch na právnických fakultách, aby sa potom mohli zamerať na „skutočné“ právo, ktoré identifikujú obvykle prostredníctvom paragrafov. Pri právnickom vzdelávaní teda v súčasnosti dominuje **právna dogmatika**, ktorá si vysvetľuje poznanie práva cez poznanie jeho obsahu, pričom používa najmä metódu analýzy konkrétneho právneho textu.³

Samozrejme, takýto zjednodušený prístup má viaceré nevýhody. Mnohí z právnikov podceňovanie právnej teórie a filozofie ľutujú neskôr v praxi, pretože pri činnostiach, ktoré presahujú vyplňovanie vzorov žalôb a podaní, hrá teoretický prístup k problematike nezastupiteľnú, ústrednú úlohu. Dokonca možno povedať, že čím komplikovanejší prípad sa v praxi objaví, tým dôležitejšia je pre jeho zvládnutie práca s filozofickými a teoretickými pojmami alebo postupmi. Napriek tomu, zostávajú teória a filozofia práva nedocenené a študenti práva alebo dokonca skončení právnici sa väčšinou neradi púšťajú do problémov, ktoré sú poznačené filozofickými úvahami.

Teória a filozofia práva sú však vystavené skepse i z opačnej strany. Zatiaľ čo predstavitelia pozitívno-právnych disciplín jej vyčítajú malé praktické zameranie, niektorí filozofi, sociológovia alebo predstavitelia rôznych spoločenských vied sa tiež neradi hlásia k právnej teórii. Vidia tam iba právo a nič viac. Obvykle ich odrádzajú právne pojmy a predpisy, ktoré treba aspoň čiastočne poznať pre zmysluplné uvažovanie o práve. Filozofi nie sú často schopní reagovať na javy v oblasti práva, ktoré vyžadujú určité „predporozumenie“.

³ KAUFMANN, A. Rechtsphilosophie, Rechtstheorie, Rechtsdogmatik. In: KAUFMANN, A. – HASSEMER, W. (Hrsg.): *Einführung in die Rechtsphilosophie und Rechtstheorie der Gegenwart*, Heidelberg: C. F. Müller, 1994, 1-29, s. 1-2.

V oblasti právneho myslenia je pritom to „predporozumenie“ veľmi potrebné, a to práve vzhľadom na nezastupiteľný význam právnych textov v celej disciplíne.⁴

Možno teda konštatovať, že na jednej strane právni dogmatici často nekriticky prijímajú predstavy o práve a pohybujú sa vnútri uzavretých, možno až sterilných koncepcií. Na druhej strane, právne myslenie, ktoré by vychádzalo z predstavy „*tabula rasa*“, by sa zase úplne minulo účinkom. Ideálnym základom pre právne myslenie je však prístup, pri ktorom sa človek pýta ako právnik so znalosťou právneho textu a odpovedá si ako filozof.⁵ Je dôležité, aby človek, zaoberajúci sa právom, mal dostatočný rozsah znalostí o právnom poriadku, ale mal by byť schopný aj prekročiť hranice právnej dogmatiky.

2. Teória práva a právna filozofia

Rozpory medzi názormi právnych teoretikov a právnych dogmatikov sa dajú identifikovať. Podobne to platí aj pre odlišnosti medzi odvetvami filozofie, sociológie a právnej teórie. Oveľa menej jasné sú ale rozdiely medzi právnou teóriou a právnou filozofiou. Dodnes sa nepodarilo presvedčivo vyriešiť otázku, kde sa nachádza hranica týchto dvoch disciplín.

Jedným z hlavných dôvodov pre vznik pojmu teória práva bol aj historický vývoj v oblasti právneho myslenia. V minulosti dlhodobo dominoval pojem **právna filozofia** pre témy, ktoré presahovali hranicu právnej dogmatiky. Bolo to pochopiteľné aj preto, že mnohé základné otázky práva sa riešili v rámci filozofického skúmania už dávno pred tým, ako sa ich zmocnila právna dogmatika, napríklad v oblasti vzťahu práva a medicíny. Právni filozofi sa zaoberali otázkami nových biotechnologických postupov oveľa skôr ako zákonodarcovia. Právna filozofia však aj neskôr zohrávala úlohu kľúča k poznaniu aktuálnych problémov práva, a to najmä pri otázkach, na ktoré právni dogmatici nevedeli poskytnúť odpoveď.

Nezanedbateľný je aj vzťah medzi teóriou práva, právnou filozofiou a metodológiou práva. Hranice medzi nimi sú taktiež nejasné. V rámci **metodológie práva** sa vyučujú rôzne témy – od metód právneho myslenia až po problematiku pojmu práva. Diskusia na tému, kde končí teória práva a kde začína metodológia práva, sa v mnohom podobá na nevyriešenú diskusiu o vzťahu

⁴ Tamtiež, s. 2-3.

⁵ Tamtiež, s. 1.

právnej filozofie a teórie práva. Pojmom metodológia sa však začínajú mnohí právnici zaoberať až pri písaní nejakej práce, pričom toto platí nielen v SR. Navyše, s metodológiou sa často spájajú i metódy vedeckej práce v právnej vede. Je ale očividné, že mnohí právnici si metodológiu práva spájajú s vyššou úrovňou právnického skúmania. Svedčí o tom napríklad dôraz na právnickú metodológiu v rámci doktorandského štúdia, hoci v rámci nižších stupňov štúdia sa ako predmet až tak často neobjavuje.

Naopak, v prípade teórie práva sa často objavuje predstava o určitom prieniku s **právnou propedeutikou** alebo úvodom do práva. O tomto fakte zase svedčí časté zaradenie teórie práva do prvých ročníkov právnického štúdia.

Možno teda konštatovať, že používanie pojmu „teória práva“ pre témy, ktorým sa venuje táto publikácia, je oprávnené a najviac zodpovedá tradíciám právnického vzdelávania v SR.

3. Vzťah k ďalším disciplinám

Ako sme už skôr konštatovali, pre praktickú činnosť právnikov je nepochybne najtypickejšia právna dogmatika. Tú treba od teórie práva jednoznačne odlíšiť. Okrem právnej dogmatiky však existujú aj ďalšie odvetvia, ktoré majú k právnej teórii blízko, napriek tomu sa od nej odlišujú. Ide najmä o právne dejiny, právnu politiku a legistiku alebo o právnu komparatistiku.⁶

Právne dejiny sa zaoberajú minulosťou a vývojom právneho poriadku alebo právnych inštitútov. Objekt skúmania právnych dejín sa dá oveľa ľahšie vymedziť ako v prípade teórie práva. Zásadnú úlohu plní časový rozmer. Právne dejiny vďaka tomuto rozmeru napomáhajú lepšie pochopiť konkrétne právne inštitúty súčasnosti, podobne ako tomu napomáha aj právna teória a filozofia. Právne dejiny sú pritom právnymi dogmatikmi obvykle podceňované, a to ešte viac ako teória práva. Napriek tomu platí, že kto sa pozerá iba do minulosti, je slepý na jedno oko; kto však hľadá iba do súčasnosti, je slepý na obe oči.

Právna komparatistika patrí medzi tie disciplíny, ktoré sa pozerajú aj do súčasnosti, aj do minulosti. Najmä porovnávanie veľkých právnych systémov alebo kultúr nemožno uskutočniť bez tohto komplexného pohľadu. Právna komparatistika porovnáva rôzne aspekty alebo prvky práva, od mikroúrovne až po makroúroveň. Význam tejto disciplíny neustále narastá aj vzhľadom na problémy globalizácie, unifikácie alebo divergencie práva. Komparatívna

⁶ Pozri napríklad KNAPP, V. *Teorie práva*. 1995, s. 6-7.

metóda pritom tiež využíva teoretické alebo filozofické prístupy v práve, napríklad problematika podobnosti právnych noriem alebo inštitútov plynulo prechádza do právnej filozofie a teórie.

Komparatívne metódy významne ovplyvňujú aj oblasť **právnej politiky** alebo legistiky. Právo sa pozerá aj do budúcnosti, pokúša sa predvídať možné situácie a práve tu môžu byť skúsenosti iných veľmi užitočné. Právna politika nebola vždy považovaná za súčasť právnej vedy, najmä normativistické smery jej pripisovali „meta-normatívny“ rozmer. V praxi sa však právnici zúčastňujú aj na právnej formulácii zákonodarnej vôle konkrétnych politických síl. Ide o činnosť so značnými nárokmi na schopnosť abstrakcie, a preto sa objavuje aj prienik do teórie práva. Znalosť základných tém z oblasti teórie práva je pritom pre právnika, zaoberajúceho sa tvorbou práva, dôležitá.

Právna politika naznačuje, že hlboký prienik vykazuje teória práva vo vzťahu k mnohým otázkam štátovedy. O význame štátovedných tém pre výučbu práva sa právní teoretici sporili už v minulosti a ešte dodnes sa sporia. Je ťažké nastoliť jasnú hranicu týchto dvoch disciplín – diskusia o vzťahu teórie práva a štátovedy je živá najmä v postsocialistickom priestore. Mnohí právní teoretici sa nedokážu zaoberať skúmaním práva bez skúmania štátu.

Štátoveda sa prelína s teóriou práva aj v rámci predstáv viacerých existujúcich právnických škôl, hoci miera tohto prelínania môže byť rôzna. Pravidelne sa objavujú diskusie medzi špecialistami v oblasti ústavného práva a právnymi teoretikmi o spoločných a rozdielnych témach v oblasti štátu. Niektorí spoločné body považujú za zásadné, zatiaľ čo iní problematiku štátovedy od teórie práva skôr oddeľujú. Často sa objavuje aj predstava, že problematika štátu by sa mala spájať predovšetkým so skúmaním ústavného práva a len okrajovo so skúmaním teórie práva. V rámci týchto dvoch disciplín sa však nie vždy zastrešuje rovnaký obsah tém.

Dalo by sa diskutovať aj o mnohých ďalších styčných bodoch medzi teóriou práva a pozitívno-právnymi disciplínami. Viaceré pozitívno-právne disciplíny, od občianskeho práva až po ústavné právo, majú úzky vzťah k teórii práva. Aj pri výučbe týchto predmetov často vzniká otázka, čo všetko z problematiky teórie práva treba pri týchto predmetoch znovu spomenúť.

4. Teória práva v slovenskom právnickom vzdelávaní

V oblasti právnického vzdelávania sa pojem teória práva presadzoval iba postupne. V minulosti jednoznačne dominovala filozofia práva, hoci často pokrývala rovnaké témy ako teória práva. Pojem teória práva bol ovplyvnený faktom, že veľa právnikov od 19. storočia dospelo k názoru, že **vedecké skúmanie práva** musí byť oddelené od filozofického skúmania právnych problémov. Takýto prístup vyvrcholil v rámci tzv. normativizmu v 1. polovici 20. storočia. Uvedená škola bola veľmi vplyvná aj v medzivojnovej ČSR, najmä na brnenskej právnickej fakulte a pojem teória práva si tam našiel svoje pevné miesto. Teória práva bola vnímaná ako „vedeckejšia“ než filozofia práva. V SR nebol pojem „teória práva“ tak široko zakotvený ani definovaný ako na českých univerzitách. Chýbala tu normativistická tradícia. Právne myslenie, ktoré sa objavovalo v 1. polovici 20. storočia, najmä v období vojnovej SR určite nevychádzalo z normativistických, ale často dokonca aj z prirodzeno-právnych základov. Veľa autorov sa obracalo i k náboženským základom práva.⁷

Pochopiteľne, po roku 1945 však prešlo právne myslenie na Slovensku výraznými zmenami. Najväčší zásah predstavoval vstup oficiálnej **ideológie marxizmu – leninizmu** do vedy o práve, resp. do vedy o štáte a práve. Právne myslenie zasiahla, z pochopiteľných dôvodov, oficiálna ideológia veľmi zásadne. Napriek tomu, že marxisticko-leninská ideológia nie vždy doceňovala význam práva, zaoberala sa aj otázkami práva. V oficiálnej ideológii sa právo dalo iba ťažko oddeliť od štátu, a preto sa začalo používať označenie „teória štátu a práva“.⁸

Vytvorila sa pritom aj určitá dichotómia skúmania problémov o štáte a práve: zatiaľ čo filozofia o problémoch štátu a práva bola veľmi úzko spojená s oficiálnou marxisticko – leninskou ideológiou, tak oblasť tzv. teórie štátu a práva si ideológia nepodrobila tak bezvýhradne. Dokonca bolo možné nájsť viaceré oblasti, o ktorých sa dalo písať neutrálne, keďže išlo viac o „právnické“ ako o filozofické skúmanie. Dobrým príkladom bola problematika interpretácie práva, vďaka ktorej sa podarilo mnohým právnikom už pred rokom 1989 (platí to najmä pre susedné Poľsko) čiastočne vymaniť z ideologického zovretia.⁹

⁷ Pozri napríklad RAJEC, J. *Princípy hierarchie normovej*, 1939.

⁸ VIETOR, M. K niektorým prejavom revizionizmu v oblasti teórie štátu a práva. In: *Právny obzor*, 42, 1959, č. 2, s. 68-69.

⁹ JIČINSKÝ, Z. *Právní myšlení v 60. letech a za normalizace*, najmä s. 191-194.

Po roku 1989 myslenie o právnych problémoch naviazalo na teóriu, keďže pojem „filozofia práva“ identifikovali absolventi právnických fakúlt ako pojem zaťažený ideologickými prvkami. Teória štátu a práva bola viac cenená pre svoj „právnický“ charakter. Aj z tohto dôvodu sa v 90. rokoch 20. storočia naďalej používal pojem „teória“ na skúmanie problémov, kde sa stretávali teória a filozofia práva. Pojem „teória práva“ doteraz vzbudzuje predstavu skôr odborného skúmania problematiky.

5. Pohľad zo strednej Európy

Vymedzenie hraníc teórie práva v tejto učebnici však uvedeným porovnaním nekončí. Uvedomujeme si, že teória práva, ktorú predkladáme čitateľovi, je výrazne ovplyvnená európskou právnou kultúrou a na analyzované právne problémy ponúka **pohľad zo strednej Európy**. Napriek tomu, že sme sa pokúšali zohľadniť i niektoré špecifické problémy iných právnych kultúr, vychádzame zo slovenských a európskych podmienok.

K tradícii právnického vzdelávania v SR tiež patrí predstava študentov, že právnické vzdelávanie by sa malo zameriavať na praktické zručnosti a nie na teoretické predmety. Cieľom tejto učebnice je oboznámiť študentov s tým, že pre nich je **najpraktickejšou dobrá teória**.

1. POJEM A PODSTATA PRÁVA

„Okruh sochy té blesk stolic krásil,
na nichž zákonův a právnictví
mistrové, zde vede přednictví
Slav a císař, Makedonský Basil.“

(Ján Kollár, Slávy dcéra)

1. Zložitosť definície pojmu právo

Pojem a podstata práva je skutočne téma, ktorú možno začať citátom veľkých básnikov, pretože tolko tvorivosti, kolko preukázali právnici pri hľadaní definície pojmu právo, ukázal iba máloktoľ umelec.

Definícia pojmu právo sa naďalej obzvlášť bohato dedí ako **ústredná téma právnej vedy** už celé stáročia. Na potvrdenie toho spomenieme aj citát známeho romanistu B. Windscheida: „Mám sa pokúsiť povedať, čo je právo? Neriskujem pritom výčitku, že vo svojej reči len opakujem dávno známe tvrdenia? Môžem si ce oponovať odpoveďou, že pri filozofickom skúmaní neexistuje dokonalý a nesporný pojem práva a že, naopak, názory naň sa veľmi líšia. Takto však odpovedať nechcem;...“¹⁰

Hoci boli tieto vety vyslovené ešte v 19. storočí, ich obsah je aktuálny aj dnes. Naozaj sme problém s definíciou pojmu právo zdedili ako ďalšia generácia právnych teoretikov. Niektorí autori zaujali k tejto téme určitý ironický postoj. Súčasný civilista R. Welser vo svojej prednáške s názvom *O právnikoch, kandidátoch a notároch* vtipne uviedol, ako sa vysporiadať s problémom **večného prehodnocovania** tých istých tém v právnej vede: „*Naša disciplína je tisíce rokov stará. Tým je povedané veľa, z istého pohľadu sa dokonca zdá, že už neexistuje nič nové, čo by malo byť odhalené. To však nemá začínajúceho autora miasť. Odporúčam sa najmä, aby písal obzvlášť komplikovane a nezrozumiteľne... Píš zložito! Čím nezrozumiteľnejšie píšeš, tým skôr môžeš čitateľom dokazovať, že sú príliš chabí na to, aby ťa pochopili...*“¹¹

¹⁰ WINDSCHEID, B. *Gesammelte Reden und Abhandlungen*, s. 4.

¹¹ WELSER, R. *Über Juristen, Kandidaten und Notare*, s. 33-34.

2. Potrebujeme definíciu pojmu právo?

Takýto náhľad na právnych vedcov síce diskusiu o práve nadľahčuje, ale odpoveď na otázku, ako sa vysporiadať s pojmom právo, stále neposkytuje. Preto sa musíme vrátiť k mnohokrát odskúšaným metódam vedeckého poznávania – použijeme chodníky, ktoré pred nami vyšliapali mnohí iní filozofi a právnici.

Jedným z najlepšie vyšliapaných chodníkov na ceste k poznaniu pojmov je filozofia I. Kanta. V jeho diele *Kritika čistého rozumu* sa píše: „*Vo filozofii sa to hemží chybnými definíciami, najmä takými, ktoré síce obsahujú skutočné elementy definícií, ale predsa len nie sú úplné. Ak by sa ale začalo pracovať s pojmom až potom, čo sme ho definovali, vyzeralo by to zle s celou filozofiou...*“¹²

I. Kant tiež poukázal na **rozdiely pri definovaní** v práve a v matematike: „*V matematike patrí definícia ad esse, vo filozofii ad melius esse. Je veľmi pekné, ale často príliš ťažké, dopátrať sa k týmto definíciám.*“¹³ Vychádzajúc z týchto Kantových úvah, môžeme konštatovať, že ak hovoríme napríklad o trojuholníku, jeho definíciu poznáme a tá znie: „*Trojuholník tvorí spoločná časť troch rôznych polrovín ABC, BCA a CAB, je určený tromi bodmi, ktoré neležia na jednej priamke.*“¹⁴ V matematike musíme vedieť trojuholník zdefinovať, inak bude pre matematiku nepoužiteľný.

V úsilí o definíciu pojmu právo však odpoveď rovnako naliehavo nepotrebujeme. Nájdenie definície pojmu právo treba skôr považovať za **cieľ cesty poznávania práva**, nemôžeme sa oň opierať ako o explicitnú premisu. Na druhej strane je ale nevyhnutné pracovať s istými definíčnými znakmi pojmu právo pri skúmaní dôležitých tém v právnej vede.

3. Objektívne a subjektívne právo

Pri nasledujúcich pokusoch o poznanie pojmu a podstaty práva si musíme tiež uvedomiť, že pojem právo má vo väčšine jazykov dvojaký zmysel: môže ísť o právo subjektívne alebo o právo objektívne.

Subjektívne právo alebo **právo v subjektívnom zmysle** znamená, že niekto má možnosť niečo konať, dať, zdržať sa alebo strpieť. Zjednodušene povedané, niekto má na niečo právo. Pre označenie subjektívneho práva môžeme použiť aj pojem „oprávnenie“. Budeme o ňom viac hovoriť v kapitole o právnych

¹² KANT, I. *Kritik der reinen Vernunft*, s. 612-613.

¹³ Tamtiež, s. 612.

¹⁴ Pozri *Malá československá encyklopedie Š-Z*, Praha 1987, s. 296.

vzťahoch. V tejto kapitole budeme pracovať s objektívnym právom, resp. s pojmom **právo v objektívnom zmysle**. Väčšinou je ale už zo samotného kontextu jasné, o aké právo pôjde.

4 Prečo práve právo?

Aby sme sa mohli dopracovať k definícii pojmu právo, mali by sme si niečo povedať aj o dôvodoch vzniku práva. Môže človek existovať aj bez právneho poriadku? Alebo je právo súčasťou samotnej ľudskej podstaty? Platí naozaj: „*Ubi homo, ibi societas; ubi societas, ibi ius*“¹⁵

4.1 Tvor spoločenský podľa Aristotela

U *Aristotela* môžeme nájsť zaujímavú odpoveď na skôr položené otázky. Človek je podľa neho **tvor spoločenský** (gréč. *zoon politikon*) a môže sa realizovať iba prostredníctvom spolužitia s inými ľuďmi. Na rozdiel od zvierat má človek schopnosť komunikácie a jazyka s inými ľuďmi.

Vo vzťahu k ostatným ľuďom sa však musí správať v súlade s určitými pravidlami vytvárajúcimi právo. Človek, na rozdiel od zvierat, **dokáže rozlišovať dobré** od zlého, právo od bezprávia a môže sa týmito predstavami pri svojom konaní aj riadiť. Práve schopnosti človeka sú dôležitými dôvodmi, prečo existuje právny poriadok.

Chápanie pojmu právo dodnes ovplyvňuje aj aristotelovská predstava o štáte. Aristoteles vnímal človeka ako tvora spoločenského, a preto sa zaoberal sa aj formami vlády, ktoré sa v štáte objavujú. Podľa *Aristotela* bol **vznik štátu** (polis) prirodzeným a organickým výsledkom zrastania rodín do štátneho celku, a tak sa prirodzene vytvorilo i platné právo štátu.

4.2 Od slobody k právu podľa Hobbesa

Podľa mnohých autorov zohráva dôležitú úlohu pri hľadaní dôvodov na vznik práva problematika **vzťahu práva a slobody**. Pojem slobody sa zrejme nedá jednoznačne vymedziť a pri definíciách pojmu sloboda dodnes existuje množstvo protikladov. Môžeme sa však pokúsiť vysvetliť aspoň otázku, aký význam má sloboda pre existenciu práva.

¹⁵ *Kde je človek, je aj spoločnosť, kde je spoločnosť, je aj právo.* Ide o výrok, ktorý je pripisovaný rímskemu právnikovi M. T. Cicerovi (106-43 p.n.l.).